

Ahmad JO'RAYEV,
Alfraganus university dotsenti, PhD
E-mail; juraev.1982@mail.ru

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti, PhD L.Ahatov taqrizi asosida

FORMS OF MANIFESTATION OF THE IDEA OF SOCIAL TOLERANCE IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Аннотация

This article focuses on studying the content, essence, characteristics and forms of manifestation of the idea of tolerance, on the socio-political and historical analysis of this concept, and on its relationship with the national mentality, religious views, culture, spirituality and the sphere of enlightenment.

Key words: Globalization, tolerance, culture, spirituality, religious views, values, democracy, social tolerance.

ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ИДЕИ СОЦИАЛЬНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы изучения содержания, сущности, особенностей и форм проявления идеи толерантности, социально-политического и исторического анализа этого понятия, его взаимосвязи со сферами толерантности, религиозными воззрениями, культурой, духовностью и просветительством.

Ключевые слова: Глобализация, толерантность, культура, духовность, религиозные взгляды, ценности, демократия, социальная толерантность.

GLOBALLASHUV SHAROITIDA IJTIMOY BAG'RIKENGLIK G'OYASINING NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI

Аннотация

Mazkur maqolada ijtimoiy bag'rikenglik g'oyasining mazmuni, mohiyati, xususiyatlari va namoyon bo'lish shakllarini o'rganish, bu tushunchaning ijtimoiy-siyosiy hamda tarixiy tahliliga, uning bag'rikenglik, diniy qarashlar, madaniyat, ma'naviyat va ma'rifat sohasi bilan o'zaro bog'liqligiga e'tibor berilgan.

Kalit so'zlar: Globallashuv, bag'rikenglik, madaniyat, ma'naviyat, diniy qarashlar, qadriyat, demokratiya, ijtimoiy bag'rikenglik.

Kirish. Hozirgi global o'zgarishlar davrida xalqlar va davlatlar taraqqiyotini ta'minlash, asrlar davomida yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklarni saqlab qolish hamda yanada ko'paytirish uchun barcha mintaq va mamlakatlarda tinch-totuvlikni qaror toptirish, bag'rikenglik g'oyasining ustivorligini ta'minlash insoniyatning ustivor vazifalaridan biriga aylandi. Bugungi kunda ushbu tushuncha, nafaqat muayyan din yoki millat vakillari, balki jamiyatning barcha a'zolari, turli tizim va tuzilmalar, tabaqa va qatlamlar, ijtimoiy sub'yektlar va institutlarning ezigulik yo'lidagi hamkorligini nazarda tutadi hamda taraqqiyot va farovonlikka erishish, tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashning zarur shartlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ijtimoiy bag'rikenglikni mustahkamlash ko'plab xalqaro tashkilotlar, Birlashgan Millatlar Tashkiloti hujjatlarida, ayniqsa YUNESKO Nizomida ham qat'iy belgilab qo'yilgan.

Dunyo miqyosida olib borilayotgan tadqiqotlardan ma'lum bo'ladiki, yer yuzining turli nuqtalarida chuqur o'zgarishlar ro'y berayotgan bugungi kunda xilma-xil ijtimoiy nizolar va ularni keltirib chiqaruvchi hatti-qarakatlar o'zgarlar fikri va pozitsiyasiga nisbatan betoqatlik g'oyalari asosida sodir bo'lmoqda. Bunday nizolarni bartaraf qilish, ziddiyatlarning oldini olish jamiyatning tadrijiy rivojlanishini ta'minlashning muhim sharti bo'lib qolmoqda. Ya'ni, aynan ijtimoiy bag'rikenglik Yer yuzidagi totuvlik, hamkorlik hamda hamjihatlikka va oxir-oqibatda insoniyatning yagona birlik sifatida erkin taraqqiy qilishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy bag'rikenglikning jamiyat taraqqiyoti va inson ma'naviy kamolotidagi o'rni masalasi haqida Abu Nasr Forobiy bag'rikenglikning asosini insoniylikdan deb biladi. Shuning uchun ham alloma "Odamlarga nisbatan ularni birlashtiruvchi boshlang'ich asos insoniylikdir, shuning uchun ham, odamlar insoniyat turkumiga kirganliklari tufayli o'zaro hamkorlikda yashamoklari lozim" [1], - deb yozadi.

Abu Nasr Forobiyning quyidagi fikrlari bizning mavzuimiz uchun nihoyatda muhim ahamiyatga ega:

1) jamiyat mavjud bo'lishi va yashashi uchun uning a'zolari o'rtasida birdamlik bo'lishi zarur, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy munosabatlarda aynan ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar va undan kelib chiqadigan hamjihatlik aks etadi;

2) jamoa, jamiyat ijtimoiy tuzilmasining qismlari o'rtasida o'zaro munosabatlar va ular o'rtasidagi birlik va muvofiqlik saqlanishi zarur;

3) jamiyatning har qanday ko'rinishi inson faoliyatining turli ko'rinishlari va tarkibiy jihatlarini namoyon qiladi, zero insonlar doimo o'zaro bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj sezib yashaydilar[1].

Beruniy esa jamiyatni boshqarish masalasiga to'xtab "Idora qilish va boshqarishning mohiyati aziyat chekkanlarning huquqlarini himoya qilish, birovlarining fikrlariga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lishdan iboratdir" [2], - deb ta'kidlaydi. Allomaning "Qadimdan qolgan yodgorliklar" asarida adolatli va bag'rikeng jamiyatda kishilarning samarali mehnatiga, ilm sohiblariga, ularning aql-zakovatiga, fazilatli axloq-odobiga, hayotiy tajribasiga yuksak baho beriladi.

Ko'plab mamlakatlarda ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz davom etayotgan hozirgi globallashuv sharoitida turli qatlamlar orasida, ayniqsa mulkdorlarga nisbatan ijtimoiy bag'rikenglikni ta'minlash ehtiyojlari ortib borayotgan bir sharoitda "biznesning ijtimoiy mas'uliyati" bilan bog'liq konsepsiyalarga alohida ahamiyat berilmoqda. Bugungi kunda tez-tez qo'llaniladigan "biznesning ijtimoiylashuvi", "ijtimoiy investitsiyalar", " korporativ ijtimoiy mas'uliyat", "ijtimoiy-marketing dasturlari", "homiylilik", "filantropiya" (xayr-ehson) kabi tushunchalar ana shunday konsepsiyalar doirasida ishlab chiqilmoqda va amaliyotga joriy etilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada umumiy o'zaro aloqadorlik, tizimlilik, tarixiylik tamoyillari, tizimli tahlil, analiz-sintez, qiyosiy tahlil va umumlashtirish kabi usullardan foydalanilgan.

Jamiyatimizdagi ijtimoiy bag'rikenglikni ta'minlashning bu yo'nalishdagi xususiyatlari hozirgi davrda iqtisodiy munosabatlarni isloh qilish, mulkning xilma-xil shakllari

tengligini ta'minlash, ularni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu ma'noda, mulkka egalik qilish va bu boradagi munosabatlar rivoji jamiyat tuzilishining muayyan holatini, undagi barqarorlik va o'zgarishlar jarayonini ifodalaydi. Mulkchilik munosabatlarining qanday ekanligi esa jamiyatning ijtimoiy qiyofasini, uning taraqqiyot tamoyillari va o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

Tahlilva natijalar. Dunyodagi har qaysi davlat va xalqning siyosiy-ijtimoiy tuzum va hayotni qurish, o'z maqsad-muddaolari va manfaatlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan barcha sa'y-harakatlari oxir-oqibatda bevosita ana shu masalaga borib taqalishi muqarrar.

Sobiq ittifoq davrida jamiyatni sun'iy tarzda turli sinflarga ajratib, ularni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish, xususiy mulkni yo'qotish g'oyasi amaliyotga tatbiq etildi. Mustabid jamiyatning siyosiy va mafkuraviy maqsadlariga xizmat qilgan bu g'oya birinchidan, insonlarning mulkka ega bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlariga zid holatni vujudga keltirdi, ikkinchidan, jamiyatda mulkka, mulkdorlarga nisbatan ijtimoiy yot, zararli qatlam sifatida qarashni shakllantirdi, uchinchidan, hayotda mulkdan begonalashish tuyg'usini shakllantirib, "Mulk hammaniki, ayni paytda hech kimniki" degan aqida odamlar ongiga singdirildi. Bu esa o'z navbatida, mulkning egasi yo'q bo'lishiga, mulkdorlar yo'qotilishiga, o'rta sinf shakllanmasligiga olib keldi va oqibatda odamlarda mulkka nisbatan egalik hissini bir muddat barham topishiga sabab bo'ldi.

O'zbekistonda istiqlolning dastlabki kunlaridanoq tanlab olingan taraqqiyot modeli va rivojlanish tamoyillari misolida bu masala o'zining oqilona yechimini topgan. Ko'plab chet ellik siyosatchilar va nomdor ekspertlar tomonidan mamlakatimizda bosqichma-bosqich va tadrijiy tarzda amalga oshirilayotgan yangilanish va bunyodkorlik yo'lining samaradorligi hamda uning asosida shakllangan ijtimoiy bag'rikenglik, o'zaro hamkorlik va hamjihatlik tamoyillariga alohida e'tibor qaratilayotganining asl sabablaridan biri ham ana shu bilan bog'liq.

Ma'lumki, biz yashayotgan davrdan oldingi asrlar davomida insoniyat, mulkning ozchilik qo'lida to'planib qolishi va mulksizlarning ko'pchilikni tashkil qilishi bilan bog'liq mavjud holatni o'zgartirish, ayrim kishilar qo'lida to'plangan boyliklar va mulk zaxiralarini qayta taqsimlash uchun turli vositalar ishga solingani, ayniqsa inqilobiy usullar qo'llanib, xilma-xil vayronqarchiliklar va buzg'unchiliklar amalga oshirilganiga bir necha bor guvoh bo'ldi. Mulk sohasidagi tengsizlikka nisbatan ijtimoiy betoqatlikning yaqqol namunasi bo'lgan bunday harakatlar davlatlar va jamiyatlarning barqaror taraqqiyotiga xalal berishi, tinch-totuv hayotni buzib yuborishi mumkinligi tobora aniq bo'la boshladi. XVIII asr oxiridagi Fransuz inqilobi, XX asr boshlaridagi revolyutsion harakatlar ana shunday siyosiy boshboshdoqliklarning naqadar ayanchli natijalarga olib kelishi mumkinligini yaqqol ko'rsatdi.

Ana shuning uchun ham, asrlar davomida mulkning ba'zi qatlamlar qo'lida to'planishi va boshqa qatlamlarning bunga nisbatan betoqatligiga barham berishning samarali yo'llari va usullarini izlab topish uchun tinimsiz izlanishlar olib borildi. Ba'zilar (masalan, Yun Szi, Makiavelli) bunda asosan, davlat va uning tashkilotlari faol bo'lishlari lozim, deb hisoblagan bo'lsalar, boshqalar esa (ko'plab ma'rifatparvarlar, masalan, Platon, Konfusi, Forobiy, Navoiy va boshq.) ko'proq ma'naviy omillarga tayanish, davlat rahbarlari, mulkdorlar va halqni ma'rifatlilik qilish kutilgan natijaga olib kelishi mumkinligiga alohida ahamiyat qaratishgan. Shu bilan birga, ko'pgina siyosiy arboblari, yirik mulk egalari o'zlarida ham mazkur sohada muayyan ishlarni amalga oshirishi lozimligi bilan bog'liq qarashlar va yondashuvlar asta-sekin shakllangan. Keyingi asrlarda masalaning ushbu jihatiga e'tibor kuchaydi va bugungi kunga kelib, shu yo'nalishda maxsus konsepsiyalar, dasturlar va modellar ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga samarali qo'llashga doir usullar va vositalarni izlab topishga harakat qilinmoqda.

Mamlakatimiz hayoti va taraqqiyotiga xos bu serqirra jarayonni o'rganish shundan dalolat beradiki, ijtimoiy bag'rikenglik tamoyillari mustahkamlanishiga jamiyat a'zolarining bir ijtimoiy qatlamdan ikkinchisiga o'sib o'tishi, quyidan yuqoriga intilishi bilan bog'liq faoliyat va harakatlar ham

muhim o'rin egallaydi. Albatta, bunda har bir inson xarakteridagi ijtimoiy mobillik xususiyati yetakchi ahamiyat kasb etadi. Mutaxassislar fikriga ko'ra, aynan ana shunday mobillik tufayli quyi qatlamdagi jamiyat a'zolari yuqori qatlam tarkibiga qo'shilishga intiladi va inson tabiatiga xos bo'lgan ushbu xususiyat doimo uni bunday maqsadlar yo'lida ilhomlantirib va rag'batlantirib turadi. Bu jarayon o'z-o'zidan va osongina amalga oshmaydi, albatta. Shuning uchun, uni tashkillashtirish, davlat va ijtimoiy institutlar tomonidan qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi[5].

Mamlakatimizdagi mavjud ijtimoiy bag'rikenglikning amaliyoti nafaqat siyosiy tizim, davlat va siyosiy paptiyalap, turli qatlamlar va sinflar, balki uning boshqa bo'g'inlari, jumladan, kasaba uyushmalari, nodavlat tashkilotlari, tupli jamg'apmalap, mapkazlap, ijodiy uyushmalap, mehnat jamoalari, ommaviy axbopot vositalari faoliyati bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ulap o'z mazmun-mohiyatiga ko'pa, fuqapolik jamiyatiga taalluqli tashkilotlap bo'lib, ijtimoiy bag'rikenglikni ta'minlash va mustahkamlash jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu o'rinda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratish,... yoshlarning ongu tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalashdir" [3].

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy bag'rikenglik, avvalo, oilada shakllanadi, zero oila jamiyatning negizi, inson tarbiyasining tamal toshi qo'yiladigan muqaddas dargohdir. Bizning davlatimizni ham katta bir oila, deb tushunish mumkin va lozim. Agar oilada o'zaro hurmat va ongli intizom bo'lmasa, oilaning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-biriga nisbatan ezigulik bilan mehr-oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas. Oila turmush va vijdon qonunlari asosida quriladi. U o'zining ko'p asrlilik tarixiga, mustahkam va ma'naviy tayanchlariga egadir.

Globalashuv sharoitida O'zbekiston jamiyatidagi bag'rikenglikni ta'minlashning nafaqat oila va mahalla, balki millatlar, ularga xos belgilar, jihatlar, xususiyatlar, ularni vujudga kelish jarayonlariga muayyan darajada ta'sir ko'rsatgan hudud va u bilan bog'liq bog'liq omillar ham muhim o'rin egallaydi. Bu omillar 130 dan ortiq millat va elat vakillari hamkor, hamjihat bo'lib yashayotgan mamlakatimizdagi ijtimoiy bag'rikenglikni mustahkamlash uchun umumiy mezonlardan biri bo'lib hisoblanadi.

Xullas, insoniyat tobora globalashib, ko'plab iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy masalalar ham murakkablashib borayotgan ekan, odamlar o'rtasida o'zaro hamkorlik, hamjihatlik, millatlararo va dinlararo muloqot, sabr-toqat, tolerantlikni kuchaytirish har jihatdan dolzarb vazifalardan biriga aylanib qoldi. Ushbu jarayonda xalqimiz to'plagan asriy tajriba, mustaqillik yillarida qo'lga kiritilgan yutuqlardan unumli foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bag'rikenglikni saqlash uchun kurash o'ta keskinlashgan hozirgi davrda ogohlilik va hushyorlik masalasiga alohida diqqat – e'tibor talab etiladi. Olib borilayotgan ta'lim – tarbiya ishlarining ta'sirchanligini oshirish, kishilarda ijtimoiy bag'rikenglikni samarali mustahkamlash uchun:

- turli shakldagi betoqatlik holatlariga barham berish, buzg'unchi va terroristik harakatlar hurujining oldini olish, ijtimoiy bag'rikenglik g'oyalari targ'ib qilish maqsadida ilmiy-ommabop risolalar turkumini yaratish, chop etish va joylarga yetkazish;

- ko'rgazmali vositalar va ommabop asarlarning tarbiya borasidagi ahamiyatini inobatga olib, ularni kitobxon, tomoshabin hukmiga havola etilishidan oldin ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, radio va televideniya reklama jarayonini to'g'ri tashkil etish va ularga ijtimoiy fikrning e'tiborini qaratish;

- turli negativ jihatlarining ta'siri hisoblanmish mahalliychilik, buzg'unchi g'oyalarga ishonuvchanlik kabi hodisalarni bartaraf qilish uchun puxta ishlangan va zamonaviy ijtimoiy fanlar yutuqlariga tayanadigan ta'lim-tarbiyaning izchil amalga oshirilishiga erishish;

- bag'rikenglikni ta'minlash texnologiyalarini chuqur o'rganish va ushbu maqsadda faylasuflar, sosiologlar, psixologlar, pedagoglar, dinshunoslar, huquqshunos olimlarga fuqarolarning

yoshi, psixologik xususiyatlari, dunyoqarashi, bilim darajasi, singdirilganini atroflicha va chuqur o'rganib, aniq xulosalar ularga qanday aqidalar, qoidalar, tamoyillar qay tarzda asosida konkret tavsiyalar ishlab chiqish vazifasini topshirish.

ADABIYOTLAR

1. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. -T.: A.Qodiriy nomidagi xalq meros nashriyoti, 1993. -B. 186.
2. Абу Райхан Беруний. Избранные произведения, Ташкент. II, 1963, 23-с.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi 72-sessiyasida so'zlagan nutqi. <http://uza.uz/20-09-2017>.
4. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent, O'zbekiston, 2017.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска: Господство Америки и её геостратегические императивы. – М.: Международные отношения, 1998.